
مدل خانواده محور پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در بین دانش آموزان
(مورد مطالعه: دانش آموزان دختر مقاطع راهنمایی و دبیرستان شهر تهران در سال ۱۳۹۱)

حسن عزیزی^۱

سلیمان قادری^۲

چکیده

این پژوهش به ارائه مدل مبتنی بر خانواده در زمینه پیشگیری از سوء مصرف مواد مخدر در بین دانش آموزان پرداخته است. چهارچوب این تحقیق از تلفیق نظریات نظم اجتماعی پارسونز و دیدگاه کنترل اجتماعی نای و هیرشی و نظریه یادگیری اجتماعی ساترلند می باشد. جامعه آماری این تحقیق ۱۲۰۰ نفر از دانش آموزان دختر مقاطع راهنمایی و دبیرستان شهر تهران به صورت مساوی از بین چهار منطقه ۱۲، ۵، ۴، ۱۶ با استفاده از نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و استفاده از تکنیک پرسشنامه بوده است. نتایج نشان می دهد که متغیرهای نظارت خانوادگی، تعهدات آموزشی، اعتقادات دینی در خانواده، اختلافات خانوادگی، تمهید امکانات از طرف خانواده، مجرمیت در خانواده، از هم گسیختگی خانواده و پایگاه اقتصادی و اجتماعی دانش آموزان با گرایش به اعتیاد رابطه دارد.

واژگان کلیدی:

خانواده، دانش آموز، اعتیاد، پیشگیری، نظارت خانوادگی

مقدمه

در چند سال گذشته سن گرایش به اعتیاد بسیار پائین آمده است و همین امر نگرانی عمده‌ای در بین بسیاری از خانواده‌ها و سیاست گزاران بوجود آورده است زیرا که جوان گزینی اعتیاد به مواد مخدر باعث می‌شود تا نه تنها از دست رفتن بسیاری از منابع و نیروهای انسانی شود، بلکه ضربه جبران ناپذیری بر اجتماع وارد می‌آورد. در این راستا توجه به قشر نوجوان جامعه و در رأس آن دانش آموزان اهمیت فراوانی دارد.

اعتیاد به مواد مخدر از بعضی از کشورها جرم محسوب می‌شود و در بعضی از کشورها نیز به عنوان یک بیماری قلمداد می‌گردد و در نتیجه اعتقاد به رویکرد خاص اقدامات مشخصی در جهت پیشگیری، درمان و باز توانی افراد و خانواده‌های آسیب دیده می‌طلبد. در این راستا از جمله اقداماتی که می‌توان انجام داد طرح پیشگیری در مهم‌ترین نهاد جامعه یعنی خانواده است؛ که به عنوان الگوی خانواده محوری یاد می‌شود. در زمینه اعتیاد دانش آموزان هر چند آمار دقیقی وجود ندارد اما آمارهای موجود از رشد نگران کننده آن حکایت می‌کند. طبق آمار ارائه شده از سوی وزارت آموزش و پرورش از وجود حداقل ۵۰۰ هزار دانش آموز در معرض اعتیاد حکایت می‌کند. پژوهش‌هایی که در کشور صورت گرفته حاکی از آنست که ۲۵ درصد از دانش آموزان کشور به سوی اعتیاد گرایش دارند که از این میان ۵ درصد نیز معتاد می‌باشند (جزایری، ۱۳۸۴: ۴۴)

بیان مسأله و ضرورت آن

تاکنون هیچ نظریه واحدی وجود نداشته است که به تنهایی توانسته باشد تا اعتیاد و گرایش به اعتیاد را تبیین کند (احمدی، ۱۳۷۲: ۴۱). این پژوهش با توجه به موضوع و هدف تحقیق به تلفیق نظریاتی می‌پردازد که بتواند نقش عوامل خانوادگی در گرایش به اعتیاد دانش آموزان و ارائه یک مدل خانواده محور را بررسی و تحلیل کند. در این پژوهش با تلفیق تئوری‌های یادگیری اجتماعی، تعامل خانوادگی، کنترل اجتماعی، عوامل خانوادگی و دیدگاه‌های پارسونز به ارائه تحلیل و مدل می‌پردازد. در نظریه یادگیری اجتماعی بر تأثیر فراوانی معاشرت بر انحراف تأکید می‌شود (آلن، ۱۳۸۲: ۲۷). بر طبق نظریه ساترلند و کرسی ۱ - کجرفتاری آموخته می‌شود ۲ - کجرفتاری در ضمن کنش متقابل با دیگران آموخته می‌شود (افروغ، ۱۳۷۹: ۲۵). در استنباط از نظریه یاد شده می‌توان گفت که دانش آموزان در معاشرت با اعضای خانواده و دوستان رفتارشان را جهت می‌دهند و اگر اعضای

خانواده انحرافی شوند کودکان نیز تحت تأثیر آنان قرار می‌گیرند. نظریه‌ی کنترل نیز هم‌نوایی را حاصل وجود پیوندهای اجتماعی بین افراد جامعه و اعمال انواع کنترل از طرف افراد جامعه بر افراد می‌داند و ناهم‌نوایی را ناشی از گسستن پیوندهای شخصی با نظم قراردادی جامعه می‌داند. هیرشی که مهم‌ترین پایه گذار این دیدگاه است معتقد است که چهار عامل باعث پیوند میان فرد و جامعه می‌شود (اعزازی، ۱۳۷۶: ۴۵).

۱ - وابستگی: مبنای اصلی درونی کردن هنجارها وابستگی به افرادی مثل معلمان و والدین است.

۲ - تعهد: یعنی در راه دستیابی به اهدافی مانند تحصیل، کار و مشورت وقت صرف کنیم.

۳ - درگیری: درگیری و اشتغال فرد به تحصیل باعث کاهش کجرفتاری می‌شود.

۴ - اعتقاد: یعنی هر چه افراد کمتر اعتقاد داشته باشند که از هنجارها و قوانین پیروی کنند بیشتر احتمال انحراف وجود دارد.

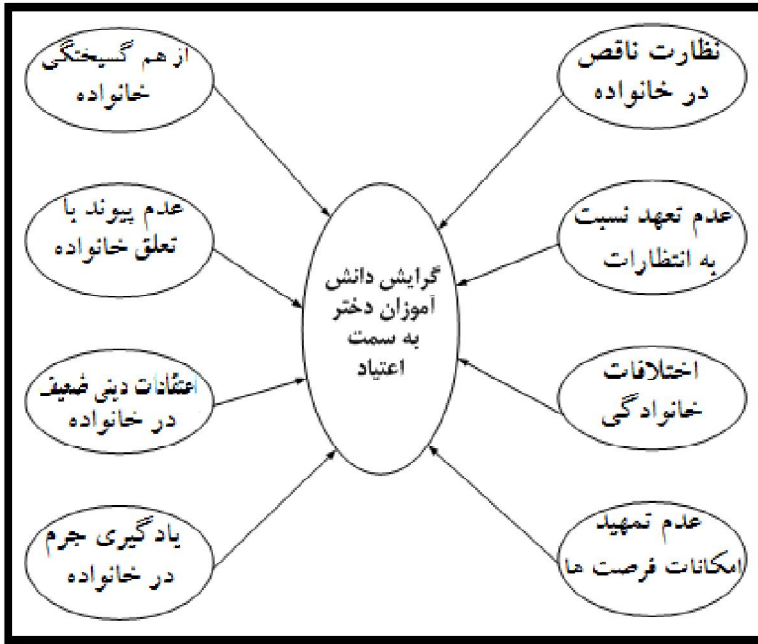
از میان قضایای فوق به مناسبت ارتباط با موضوع وابستگی و اعتقادات برای تبیین پیوند خانوادگی و سنجش مسائل دینی در خانواده انتخاب می‌شود. علت انتخاب بعد وابستگی از آن روست که هر چه پیوند فرد با خانواده بیشتر باشد فرد وابستگی بیشتری به خانواده پیدا می‌کند و در نتیجه هنجارهای خانوادگی بیشتر درونی می‌شود. همچنین دلیل انتخاب بعد اعتقادات دینی اینست که هر چه افراد کمتر اعتقاد داشته باشند که از قوانین و هنجارها پیروی کنند، بیشتر احتمال انحراف وجود دارد و در نتیجه در خانواده هر چه بر هنجارها و قوانین کمتر تأکید شود، احتمال انحراف نیز بیشتر می‌شود (همان: ۴۷).

از دیدگاه نای نیز دو بعد نظارت مستقیم و نقش خانواده در ارضای نیازها انتخاب می‌شود که بعد نظارت مستقیم برای سنجش پیوند ضعیف خانواده، مدرسه و اجتماع استفاده می‌شود. زیرا تنبیه و محدودیت مستقیم از جانب خانواده برای مثال میزان آزادی جوان یا نوجوان و نظارت بر زمانی که در بیرون از منزل هستند و به انتخاب دوستان و سرگرمی‌ها می‌پردازند، می‌تواند تبیین بهتری از این موضوع به دست دهد. در مورد بُعد دوم یعنی پیشگیری از اعتیاد می‌توان به نقش خانواده در ارضای نیاز، توانایی تأمین زندگی و فراهم کردن امکانات موفقیت در آینده برای نوجوانان اشاره کرد.

در نظریه‌ی عوامل خانوادگی نیز بر تأثیر خانواده، از هم گسیختگی خانوادگی، ارتباط درون خانواده، مجرمیت در خانواده و غفلت و اهمال بر گرایش فرزندان به سمت اعتیاد

تأکید شده است. بر اساس نظریه‌ی تعامل خانواده ارتباط و پیوند عاطفی میان والدین و کودک بر رفتارهای فرزندان تأثیر می‌گذارد و به عبارتی ارتباط ضعیف بین اعضای خانواده آنها را به سمت اعتیاد سوق می‌دهد.

مدل تحلیلی پژوهش



فرضیه پژوهش

بین تعلق خانوادگی، تعهد نسبت به انتظارات آموزشی، نظارت مستقیم در خانواده، اعتقادات دینی ضعیف در خانواده، تمهید امکانات و فرصت‌ها از سوی والدین، مجرمیت در خانواده، اختلافات خانوادگی، از هم گسیختگی خانواده و گرایش دانش آموزان دختر به سمت اعتیاد رابطه وجود دارد.

روش پژوهش

جمعیت مورد بررسی

جمعیت مورد بررسی در این تحقیق دانش آموزان دختر مقاطع راهنمایی و دبیرستان شهر تهران است. که از بین جمعیت یاد شده دانش آموزان مناطق ۴، ۵، ۱۲، ۱۶ به صورت

تصادفی از مناطق ۴ گانه‌ی شهر تهران به تعداد ۱۲۰۰ نفر انتخاب شدند و سپس به صورت مساوی پرسش نامه در اختیار جامعه‌ی آماری یاد شده قرار گرفت.

نمونه‌ی مورد بررسی

نمونه‌ی مورد بررسی ۱۲۰۰ نفر از دانش آموزان مشغول به تحصیل در مناطق ۴ گانه‌ی شهر تهران می‌باشد که به صورت تصادفی و با استفاده از فرمول حجم نمونه انتخاب شدند. که از بین ۱۲۰۰ پرسشنامه‌ی توزیع شده در بین مناطق یاد شده ۱۱۷۳ پرسشنامه در نهایت پس از کسر پرسش نامه‌های ناقص به عنوان حجم نمونه‌ی نهایی جهت تحلیل آماری حاصل گردید.

حجم نمونه

تعیین حجم نمونه به سه عامل درجه‌ی دقت مورد نظر برای نمونه، میزان تغییر در جمعیت بر حسب خصوصیات اصلی مورد مطالعه و میزان امکانات و کمبودهای تحقیق بستگی دارد (چلبی، ۱۱۰: ۱۷).

در این تحقیق نیز حجم نمونه با توجه به عوامل فوق تعیین گردید. در رابطه با درجه‌ی دقت نمونه گیری میزان خطای نمونه گیری ۵ درصد فرض شده است. به این معنا که درجه‌ی دقت نمونه گیری ۹۵ درصد خواهد بود. با سطح خطای ۵ درصد که در این سطح گرایش برای تعیین میانگین جامعه یعنی T برابر است با $P = 1/96$ که خطای نمونه گیری بوده و قدر مطلق تفاضل میانگین نمونه با میانگین جامعه برابر با ۰/۰۵ منظور شده است. Q, P که برای محاسبه واریانس نسبی جهت میزان تغییر پذیری جامعه با توجه به یکی از خصیصه‌های اصلی تحقیق انتخاب شده به ترتیب برابر است با ۲۰ درصد و ۸۰ درصد و در نتیجه حجم نمونه‌ی محاسبه شده بر اساس داده‌های فوق برابر با ۹۸۰ نفر می‌باشد. برای جبران برخی از پرسشنامه‌های بی جواب ۱۲۰۰ نفر افزایش یافت. فرمول حجم نمونه به شرح زیر است:

$$n = N \frac{PQ(Z)}{Nd + zpq}$$

$$n = \frac{.20 \times .80 \times (.5)}{183000 \times 1/96 + .5 \times .20 \times .80}$$

$$n = 980$$

ابزار گردآوری داده‌ها

اطلاعات حاصل از این پژوهش از طریق پرسشنامه توسط پرسشگران در بین دانش آموزان که شامل ۵۱ سؤال در ۸ بخش طراحی شده بود؛ جمع آوری شد. دسته بندی سئوالات بر مبنای چهارچوب نظری پژوهش و فرضیات منتج از آن بدست آمد.

متغیرهای پژوهش

متغیر وابسته: در تحقیق حاضر متغیر وابسته گرایش دانش آموزان دختر به سمت اعتیاد است که سعی شده تا از گویه‌هایی که به سنجش گرایش به سمت اعتیاد باشد استفاده شود.

متغیر مستقل: پیوند خانوادگی، اختلافات خانوادگی، اعتقادات مذهبی، تمهید امکانات، نظارت خانوادگی، تعهد به انتظارات آموزشی، مجرمیت در خانواده و هم گسیختگی خانوادگی .

یافته‌های پژوهش

نمونه آماری دانش آموزان دختر ۱۱۷۳ نفر در چهار منطقه ۴، ۵، ۱۲، ۱۶ به ترتیب ۲۸۸، ۲۹۶، ۲۹۵، ۲۸۶ نفر بود؛ که از این میان ۶۱۳ نفر در مقطع راهنمائی و ۵۶۰ نفر در مقطع دبیرستان مشغول به تحصیل بوده اند. میانگین سنی دانش آموزان ۱۶ سال است و وضعیت مسکن دانش آموزان ۶۷/۸ درصد شخصی ۲۲/۱ درصد استیجاری و ۵/۳ درصد نیز در خانه‌های سازمانی زندگی می‌کنند.

جدول شماره ۱ - توزیع نسبی پاسخ به گویه‌های متغیر پیوند خانوادگی

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه‌های متغیر پیوند خانوادگی
۳	۲	۳/۱۱	۴/۱۶	۳/۶۷	احساس دوست داشتن از جانب والدین
۳/۲	۷/۳	۴/۱۸	۸/۳۲	۸/۴۲	روابط دوستانه بین اعضای خانواده
۵/۹	۵/۱۳	۴/۲۷	۸/۲۹	۹/۱۹	میزان مشورت با اعضای خانواده
۸/۴	۷/۲۱	۱/۱۳	۶/۷	۶/۹	احساس عدم دوست داشتن از طرف والدین

جدول شماره ۱ به توصیف گویه‌هایی پرداخته است که متغیر پیوند خانوادگی را می‌سنجد. برای سنجش این متغیر ۴ گویه مطرح شده است که نتایج حاصل از آن بیانگر پیوند عاطفی بالا در بین جامعه‌ی آماری مورد نظر است. به عنوان مثال در متغیرهای احساس دوست داشتن و ارتباط دوستانه با والدین اکثر پاسخگویان اظهار داشتند که

احساس مثبت و خوبی در خانواده دارند. هر چند به نظر می‌رسد که در متغیر میزان مشورت با اعضای خانواده درصد نسبتاً قابل توجهی پاسخ متوسط ۲۷/۴ ارائه کرده اند و این مسئله نیز می‌تواند حاکی از احساس استقلال طلبی نوجوانان باشد که خواهان تصمیم گیری شخصی در امور خود هستند. و به گونه‌ای نیاز چندانی به مشاوره با اعضای خانواده نمی‌بینند.

جدول شماره ۲- توزیع نسبی پاسخ به گویه‌های متغیر اختلافات خانوادگی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
تنبیه از جانب اعضای خانواده	۴/۱	۱/۸	۴/۸	۷/۴	۸۱/۹
مشاجره و دعوی لفظی بین والدین	۵/۸	۴/۵	۱۶/۸	۲۱/۶	۵۰/۴

جدول فوق به ارائه‌ی گویه‌های مربوط به متغیر اختلافات خانوادگی پرداخته است که از ۲ گویه‌ی تنبیه از جانب اعضای خانواده و مشاجره و دعوی لفظی بین والدین تشکیل شده است. نتایج حاصل از جدول فوق بیانگر اختلافات خانوادگی بسیار کم در بین جامعه‌ی نمونه است. به صورتی که در پاسخ به گویه‌ی میزان تنبیه از جانب اعضای خانواده ۸۱/۹ درصد پاسخ خیلی کم دادند. ۷/۴ درصد کم، ۴/۸ درصد متوسط، ۱/۸ درصد زیاد و ۱/۱ درصد نیز خیلی کم دادند. که این مسئله حاکی از تنبیه بسیار محدود در خانواده‌های دانش آموزان است. علاوه بر آن در پاسخ به گویه‌ی شماره‌ی دو ۵۰/۴ درصد از پاسخگویان اظهار داشتند که بین والدین شان خیلی کم دعوا و مشاجره صورت می‌گیرد. ۲۱/۶ درصد کم را عنوان کردند، ۱۶/۸ درصد متوسط، ۴/۵ درصد زیاد و ۵/۸ درصد نیز خیلی زیاد را اظهار کردند. توجه به نتایج فوق حاکی از دعوا و مشاجره‌ی کم والدین دانش آموزان است. هر چند در حدود ۲۵ درصد از پاسخگویان اظهار داشتند که به صورت متوسط تا زیاد و خیلی زیاد شاهد مشاجره و دعوا بین والدین شان بوده اند. که این مسأله می‌تواند در شناسایی گروه‌های در معرض آسیب هم باشد.

جدول ۳- توزیع نسبی گویه‌های متغیر اعتقادات مذهبی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
تأثیر فعالیت مذهبی والدین	۶۷/۳	۱۶/۴	۱۱/۳	۲	۳
مهم دانستن انجام واجبات دینی	۷۷/۸	۱۴/۶	۵/۲	۰/۹	۱/۵
مهم دانستن رعایت پوشش اسلامی در مجالس خانوادگی	۳۰/۴	۱۶/۹	۳۵/۹	۵/۱	۱۱/۷

همانگونه که در جدول فوق نشان داده شده است بیشتر پاسخگویان به گویه‌های متغیر اعتقادات مذهبی پاسخ مثبت داده اند و در آنها انجام واجبات دینی و رعایت پوشش اسلامی در مجالس خانوادگی را بسیار مهم دانسته اند به صورتی که ۷۷/۸ درصد از پاسخگویان اظهار داشتند که انجام واجبات دینی خیلی مهم است، ۱۴/۶ درصد نیز زیاد اظهار داشتند و ۵/۲ درصد نیز به گزینه‌ی متوسط پاسخ دادند. همچنین ۳۰/۴ درصد از پاسخگویان رعایت پوشش اسلامی در مجالس خانوادگی را مهم دانستند، ۱۶/۹ درصد نیز به گزینه‌ی زیاد پاسخ دادند، ۵/۱ درصد کم و ۱۱/۷ درصد نیز خیلی کم را انتخاب کردند. همچنین ۶۷/۳ درصد از پاسخگویان تأثیر انجام فعالیت‌های مذهبی والدین را خیلی زیاد اظهار داشتند و ۱۶/۴ درصد نیز گزینه‌ی زیاد، ۱۱/۳ درصد متوسط، ۲ درصد کم و ۳ درصد نیز خیلی کم را بیان کردند. تحلیل نتایج فوق حاکی از وجود اعتقادات و باورهای دینی در بین دانش‌آموزان دختر و خانواده‌های آنان است.

جدول شماره ۴ - توزیع نسبی گویه‌های متغیر تمهید امکانات

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
تأمین نیازهای اولیه توسط اعضای خانواده	۶۱/۷	۲۴/۱	۱۰/۷	۲	۱/۵
اهمیت قائل شدن والدین برای خواسته‌های دانش‌آموز	۹/۶	۶/۴	۹/۱۲	۱۳/۵	۷۶/۶
اختصاص دادن وقت به گفت و شنود با دانش‌آموز توسط والدین	۱۸/۵	۲۷/۱	۳۰/۲	۱۱/۵	۱۲/۷
بیان خواسته‌ها بدون ترس و واگه	۳۵/۳	۱۶/۸	۲۱/۲	۱۱/۳	۱۵/۴
تأمین نیازهای آموزشی توسط اعضای خانواده	۷۹/۷	۱۲/۹	۴/۴	۱	۲

جدول بالا به بیان گویه‌های مربوط به متغیر تمهید امکانات می‌پردازد. همانگونه که از جدول فوق مشاهده می‌شود. در پاسخ به گویه‌های تأمین نیازهای اولیه توسط اعضای خانواده، تأمین نیازهای آموزشی پاسخگویان درصد قابل توجهی پاسخ مثبت داده اند. به صورتی که ۶۱/۷ درصد از پاسخگویان اظهار داشتند که تا حد خیلی زیادی نیازهای اولیه‌ی آنان توسط اعضای خانواده برآورده می‌شود. ۲۴/۱ درصد نیز زیاد را عنوان کردند و ۱۰/۷ درصد نیز پاسخ متوسط دادند. همچنین در گویه‌های مربوط به تأمین نیازهای آموزشی نیز

اکثر پاسخگویان پاسخ مثبت دادند. علاوه بر این در پاسخ به سایر گویه‌ها مانند اهمیت قائل شدن برای خواسته‌های دانش آموز، اختصاص وقت به گفت و شنود و بیان خواسته‌ها بدون ترس و واهمه شاهد پاسخ‌های متوسط و پائینی هستیم که بسیار قابل تأمل است.

جدول شماره ۵ - توزیع نسبی پاسخ به گویه‌های متغیر نظارت خانوادگی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
میزان آزادی عمل در انجام امور شخصی	۱۶/۳	۱۶/۱	۳۷/۸	۱۴/۱	۱۵/۶
راهنمایی خانواده در انتخاب دوستان	۳۴/۵	۲۴/۵	۲۳	۹/۵	۸/۵
شرکت والدین در جلسات اولیاء و مربیان	۲۲/۷	۱۷/۸	۲۲/۹	۱۳	۲۳/۶
اطلاع والدین از برنامه‌ی هفتگی	۵۵/۴	۳۲/۲	۱۰/۹	۵/۲	۵/۴
اطلاع والدین از غیبت غیر مجاز در مدرسه	۶۸/۵	۴/۸	۲/۲	۲	۲۲/۵
شناخت والدین از دوستان	۳۲/۷	۲۶/۵	۲۶/۳	۸/۳	۶/۱
سرزنش از جانب والدین هنگام ارتکاب خطا و اشتباه	۲۳/۸	۲۱/۳	۳۰/۱	۱۲/۲	۱۲/۶

بر طبق جدول فوق که به ارائه‌ی گویه‌های متغیر نظارت خانوادگی پرداخته است. میزان نظارت خانوادگی در بین جامعه‌ی نمونه در حد متوسط است. هر چند در گویه‌هایی نظیر اطلاع والدین از غیبت غیر مجاز دانش آموز و اطلاع از برنامه‌ی هفتگی بالا است ۶۸/۵ و ۵۵/۴ اما پاسخ‌های ارائه شده در سایر گویه‌ها بیشتر طیفی متوسط را بیان می‌کنند که حاکی از نظارت متوسط خانواده در اموری چون آزادی عمل در انجام امور شخصی، راهنمایی خانواده در انتخاب دوستان، شرکت در جلسات اولیاء و مربیان و سرزنش از جانب والدین هنگام ارتکاب خطا و یا اشتباه است.

جدول شماره ۶ - توزیع نسبی پاسخ به گویه‌های متغیر تعهد به انتظارات آموزشی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
غیبت غیر مجاز در سال تحصیلی جدید	۱/۸	۰/۸	۴/۹	۱۱/۹	۸۰/۸
گوش دادن به نصیحت‌های پدر و مادر	۳۳/۹	۲۶/۵	۲۹/۴	۶/۳	۴
فرار از مدرسه برای چند ساعت	۱/۷	۰/۸	۱/۴	۱	۹۵
علاقه مندی به علم و مدرسه	۳۹/۴	۳۰/۱	۱۸/۷	۸/۳	۳/۵
شرکت در برنامه‌های مدرسه	۳۰/۵	۲۲/۱	۲۳/۵	۱۵/۱	۸/۸
پایبندی به رعایت مقررات مدرسه	۴۰/۸	۲۶/۸	۲۱/۹	۷/۲	۳/۳

برطبق جدول فوق که به ارائه‌ی نتایج حاصل از گویه‌های تعهد نسبت به انتظارات آموزشی می‌پردازد نشان می‌دهد که اکثر دانش آموزان در جامعه‌ی نمونه نسبت به انتظارات آموزشی که شامل شاخص‌هایی چون غیبت غیر مجاز از مدرسه، گوش دادن به نصیحت‌های پدر و مادر، فرار از مدرسه، علاقه مندی به علم آموزی و مدرسه، شرکت در برنامه‌های مدرسه و پایبندی به رعایت مقررات مدرسه است پاسخ مثبت داده و بنابراین نسبت به مدرسه و مقررات آن پایبندی زیادی دارند به طوری که در پاسخ به گویه‌ی غیبت غیر مجاز در مدرسه ۸۰/۸ درصد پاسخ خیلی کم دادند و ۹۵ درصد نیز اظهار داشتند که حتی برای چند ساعت نیز از مدرسه فرار نکرده اند.

جدول شماره‌ی ۷ - توزیع نسبی پاسخ به گویه‌های متغیر گرایش به اعتیاد

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
میزان علاقه مندی به برنامه‌های صدا و سیما در ارتباط با مواد مخدر و اعتیاد	۲۳/۵	۱۵/۱	۷/۲۹	۱۳/۷	۱۸/۱
جرم دانستن اعتیاد و مجازات مجرم	۴۹/۴	۱۷/۳	۱۵/۱	۵/۵	۱۲/۷
بیماری مضر دانستن اعتیاد	۶۷/۷	۱۴/۳	۴/۴	۱	۳/۷
اعتیاد راه و رسم زندگی فردی است و به دیگران مربوط نیست	۸/۴	۶	۹/۷	۷/۸	۶۸/۱
بعد از یک روز بد مصرف مواد مخدر باعث ناراحتی و کسالت می‌شود	۳۲/۲	۱۴	۱۲/۹	۸/۲	۲۹/۷
میزان استفاده‌ی والدین از داروهای آرام بخش	۴/۷	۴/۸	۱۶/۵	۳۰/۶	۴۳/۴

در جدول بالا با ارائه‌ی گویه‌های مربوط به گرایش به اعتیاد پرداخته شده است. بر طبق جدول فوق ۶ گویه برای سنجش گرایش به اعتیاد دانش آموزان طرح شده است که حاکی از گرایش پائین دانش آموزان به اعتیاد است که پاسخ‌های ارائه شده در جدول فوق حاکی از آنست. به عنوان مثال ۶۸/۱ درصد از پاسخگویان با طرح گزینه‌ی اعتیاد راه و رسم زندگی فردی است کاملاً مخالف بودند و ۷/۸ درصد نیز به میزان کم مخالف بودند. اما نکته‌ای که نباید از نظر دور داشت اینست درصد کمی از دانش آموزان نسبت به اعتیاد و مواد مخدر گرایش دارند که این مساله می‌تواند نگران کننده باشد و نیازمند اقدامات سریع و به موقع جهت شناسایی دانش آموزان در معرض خطر است. وجود آمار ۸/۴

درصد در پاسخ به گویه‌ی اعتیاد راه و رسم زندگی فرد است و سایر گویه‌ها این ادعا را تأیید می‌کند.

جدول شماره ۸ - همبستگی متغیرهای اصلی تحقیق با هم و با متغیر وابسته

گرایش به اعتیاد	تعهد به انتظارات	نظارت خانواده	تمهید امکانات	اعتقادات دینی	اختلافات خانوادگی	پیوند خانوادگی		
۰.۰۴۲	**۰.۱۰۷	**۰.۲۶۶	**۰.۳۳۱	**۰.۰۸۵	**۰.۱۷۹	۱	ضریب I	پیوند خانوادگی
۰.۱۷۸	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۴	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	sig	
**۰.۱۳۱	**۰.۰۷۵	**۰.۴۹۶	**۰.۴۲۳	۰.۰۴۹	۱	**۰.۱۷۹	ضریب I	اختلافات خانوادگی
۰.۰۰۰	۰.۰۱۵	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۱۰۹	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	sig	
**۰.۰۶۸	**۰.۱۶۱	**۰.۰۸۳	۰.۰۵۴	۱	۰.۰۴۹	**۰.۰۸۵	ضریب I	اعتقادات دینی
۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۱۴	۰.۰۷۲	۰.۰۰۰	۰.۱۰۹	۰.۰۰۴	sig	
*۰.۰۷۵	**۰.۰۸۱	**۰.۲۹۶	۱	۰.۰۵۴	**۰.۴۲۳	**۰.۳۳۱	ضریب I	تمهید امکانات
۰.۰۱۷	۰.۰۰۸	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۷۲	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	sig	
**۰.۱۸۰	۰.۰۵۶	۱	**۰.۲۶۹	*۰.۰۸۳	**۰.۴۹۶	**۰.۲۶۶	ضریب I	نظارت خانواده
۰.۰۰۰	۰.۱۰۵	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۱۴	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	sig	
**۰.۱۰۰	۱	۰.۰۵۶	**۰.۰۸۱	**۰.۱۶۱	*۰.۰۷۵	**۰.۱۰۷	ضریب I	انتظارات
۰.۰۰۱	۰.۰۰۰	۰.۱۰۵	۰.۰۰۸	۰.۰۰۰	۰.۰۱۵	۰.۰۱۵	sig	
۱	**۰.۱۰۰	**۰.۱۸۰	*۰.۰۷۵	*۰.۰۶۸	**۰.۱۳۱	۰.۰۴۲	ضریب I	گرایش به اعتیاد
۰.۰۰۰	۰.۰۰۱	۰.۰۰۰	۰.۰۱۷	۰.۰۲۷	۰.۰۰۰	۰.۱۷۸	sig	

در جدول فوق به ارائه‌ی همبستگی بین متغیرهای پژوهش با همدیگر و با متغیر وابسته‌ی گرایش به اعتیاد پرداخته شده است.

* نشان دهنده‌ی اینست که همبستگی در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنی دار است و در

** در سطح ۹۹ درصد معنی دار است.

جدول شماره ۹ - عناصر متغیرهای وارد شده در تحلیل رگرسیونی برای پیش بینی اعتیاد

sig	t	Beta استاندارد شده	B	متغیرهای مستقل
۰.۰۲۳	۲.۲۸۷	۰.۱۰۰	۰.۰۶۶	اختلافات خانوادگی
۰.۰۳۵	-۱.۱۴۴	-۰.۰۴۰	-۰.۳۸۴	اعتقادات مذهبی
۰.۶۲۰	۰.۴۹۶	۰.۰۲۳	۰.۰۴۱	تمهید امکانات
۰.۰۰۰	۵.۳۵۹	۰.۲۳۰	۰.۱۰۱	نظارت
۰.۲۱۹	۱.۲۳۱	۰.۰۴۳	۰.۱۹۰	تعهد آموزشی
۰.۰۰۱	۳.۲۴۴	۰.۱۷۰	۰.۳۲۴	سن دانش آموز
۰.۳۱۸	۱.۰۰۰	۰.۰۳۹	۰.۰۳۷	سن پدر دانش آموز
۰.۶۳۹	۰.۴۶۹	۰.۰۲۳	۰.۰۴۲	سن مادر
۰.۰۰۰	۴.۲۵۶	۰.۲۹۴	۰.۴۲۷	بعد خانوار

از تحلیل رگرسیون برای مشخص کردن سهم تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته بودن لحاظ کردن تقدم و تاخر در بین آنها استفاده می‌شود. در این پژوهش برای تبیین و پیش بینی متغیر وابسته از طریق متغیرهای مستقل از روش رگرسیون چند متغیره استفاده شد. برای انجام تحلیل رگرسیونی از متغیرهای اختلافات خانوادگی، اعتقادات مذهبی، تمهید امکانات، نظارت خانوادگی، تعهد آموزشی، سن پاسخگو، سن پدر و مادر دانش آموز و بعد خانوار به عنوان متغیر مستقل که به صورت فاصله‌ای سنجیده شده است. میزان ضرایب استاندارد شده‌ی به دست آمده نشان می‌دهد که متغیر میزان نظارت خانوادگی بیشترین تأثیر را به میزان (۵/۳۵۹) به خود T بر متغیر گرایش به اعتیاد داشته و بالاترین اختصاص داده است. بعد از آن متغیرهای بعد خانوار، سن دانش آموز، اختلافات خانوادگی و اعتقادات مذهبی در رده‌های بعدی بستگی با متغیر گرایش به اعتیاد دارند.

نتیجه گیری

یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که عوامل خانوادگی نقش مهمی در گرایش دانش آموزان دختر به سمت اعتیاد دارند که مهم‌ترین آنها عبارتند از : اختلافات خانوادگی، عدم تأکید بر اعتقادات مذهبی در درون خانواده، نظارت محدود و ناقص در درون خانواده، تعهد آموزشی پایین عدم تمهید امکانات و فرصت‌های مناسب برای دانش آموزان.

اختلافات خانوادگی به عنوان شاخص مهم و تأثیر گذار نقش مهمی در گرایش دانش آموزان به سمت اعتیاد ایفاء می‌کند به گونه‌ای که هر چه مشاجرات و درگیری بیشتری در داخل خانواده رخ دهد و دانش آموزان از جانب والدین بیشتر مورد تنبیه قرار بگیرند احتمال گرایش دانش آموزان به سمت رفتارهای انحرافی مثل اعتیاد بیشتر است.

یکی دیگر از شاخص‌هایی که نقش مهمی در گرایش به اعتیاد در دانش آموزان دختر ایفاء می‌کند عدم تأکید بر مسائل دینی در درون خانواده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که هر چه در درون خانواده بر مسائل دینی بیشتر تأکید شود و دانش آموزان به انجام آداب و احکام دینی بیشتر تشویق شوند احتمال کمتری وجود دارد که به سمت اعتیاد کشیده شوند و بنابراین شرکت در مراسم مذهبی و به جای آوردن فرایض دینی بسیار مهم و تأثیر گذار است.

از جمله نتایج مهم این پژوهش نظارت خانوادگی بر دانش آموزان است. تحلیل نتایج به دست آمده نشان داد که نظارت در درون خانواده $T = 5/359$ است یعنی خانواده باعث می‌شود تا دانش آموزان کمتر به سمت رفتارهای انحرافی مثل اعتیاد گرایش پیدا نمایند.

علاوه بر موارد فوق تمهید امکانات از طرف خانواده در پیشگیری از گرایش سمت اعتیاد بسیار مهم است. در حقیقت خانواده‌هایی که در آن به تمهید امکانات برای دانش آموزان می‌پرداختند احتمال گرایش دانش آموزان به سمت اعتیاد بسیار کم بود.

نتایج حاصل از این تحقیق و تحلیل رگرسیونی آن نشان داد که هر چقدر خانواده‌ها پر جمعیت تر باشند امکان گرایش فرزندان آنها به سمت اعتیاد بیشتر می‌شود شاید یکی از دلایل عمده‌ی آن نظارت اندک در اینگونه خانواده‌ها باشد.

علاوه بر این نتایج حاصل از تحقیق نشان داد هر چه سن دانش آموز بالاتر رود احتمال گرایش او به سمت اعتیاد بیشتر است و بنابراین شایسته است که با فراهم کردن امکانات

مناسب در حوزه‌ی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مثل اعتیاد در سنین پایین تر از بروز آن در این مقطع حساس سنی جلوگیری به عمل آید.

در این پژوهش سنجش گرایش به اعتیاد دانش‌آموزان از طریق گویه‌هایی بود که به سنجش گرایش به اعتیاد می‌پرداخت. هر چند نتایج حاصل نشان دهنده‌ی گرایش پایین اعتیاد در دانش‌آموزان دختر بود اما نشان داد درصد قابل توجهی از دانش‌آموزان به دلایل یاد شده در معرض خطر اعتیاد هستند. باید امکانات مناسب جهت پیشگیری از بروز آن فراهم آید.

تحلیل نتایج حاصل از این پژوهش در مقایسه با نتایج حاصل از پژوهش‌های سایر محققان حاکی از تشابهات و اختلافاتی در نتایج حاصل است. به عنوان مثال نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که قریب به ۸ درصد از دانش‌آموزان دختر در مقاطع راهنمایی و دبیرستان به اعتیاد گرایش دارند در حالیکه این میزان در تحقیقات سایر محققان از جمله آقایان جزایری و سراج زاده ۲۰ درصد بود که در این بین تا ۵ درصد نیز برآورد اعتیاد دانش‌آموز معتاد داشته‌اند. البته چون در تحقیقات یاد شده جنسیت لحاظ نشده است نتایج فوق حاصل گردیده است در حالیکه تحلیل نتایج حاکی از گرایش پائین تر دانش‌آموزان دختر دارد که نتایج حاصل از این پژوهش گویای این امر است که از این نظر با دخالت دادن جنسیت در تحقیقات سایر محققان تشابه حاصل می‌گردد.

از جمله نتایج حاصل از این پژوهش سنجش شاخص‌های خانوادگی در گرایش به اعتیاد دانش‌آموزان است که در تحقیقات پیشین کمتر به آن استناد شده بود. یافته‌های این پژوهش بیانگر این است که نظارت خانوادگی بالا، تأکید بر اعتقادات مذهبی در خانواده، فراهم کردن امکانات مناسب برای دانش‌آموز، پرهیز از مشاخره و جر و بحث در خانواده و انسجام خانوادگی زیاد در کاهش گرایش دانش‌آموزان به اعتیاد نقش عمده‌ای دارد. و این در حالی است که تحقیقات پیشین کمتر به این حوزه‌های مهم و تأثیر گذار توجه کرده بودند.

پیشنهادات و راه کارهای کاربردی

- ۱ - برگزاری جلسات کارگاه‌های آموزشی با محوریت آموزش مهارت‌های فرزند پروری
- ۲ - تشکیل گروه همیار خانواده
- ۳ - حمایت از طرح‌های اشتغال زایی خانوار محور

- ۴ - افزایش برنامه‌های تفریحی، آموزشی، مذهبی و ورزشی
- ۵- تشکیل هیأت مذهبی دانش آموزی در مدارس و برپایی اردوهای دانش آموزی به عنوان راهکاری جهت تعمیق فرهنگ و باورهای مذهبی در جهت پیشگیری از گرایش به اعتیاد
- ۶ - برگزاری کارگاه‌های آموزشی با موضوعات مقابله با مشکلات انجام کار گروهی و بازی درمانی در قالب گروهی برای همه دانش آموزان.
- ۷ - افزایش برنامه‌های آموزشی - شناختی با مضمون شناسایی انواع مخدر و پیامدهای آن
- ۸ - ایجاد اتاق فکر دانش آموزی
- ۹ - شناسایی خانواده‌های در معرض خطر و آسیب دیده جهت کمک به آنها
- ۱۰ - اجراء تست اعتیاد در مدارس
- ۱۱ - تأسیس واحد مشاوره در خانه
- ۱۲ - تشکیل کمیته ملی پیشگیری از اعتیاد در مدارس

منابع

۱. احدی، حسن (۱۳۷۲)، روانشناسی رشد مفاهیم بنیادی در روانشناسی نوجوانی و جوانی ، چاپ اول، تهران: انتشارات بنیاد
۲. احمدی، حبیب (۱۳۷۲)، جامعه شناسی انحرافات، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت
۳. اعزازی ، شهلا (۱۳۷۶)، جامعه شناسی خانواده با تأکید بر ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر، چاپ اول، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان
۴. افروغ، عماد (۱۳۷۹)، چشم انداز نظری به تحلیل طبقاتی و توسعه، چاپ اول، تهران : انتشارات مؤسسه فرهنگ و دانش
۵. پیرو، آلن (۱۳۸۲) فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، چاپ اول، تهران: انتشارات کیهان
۶. ترابی، سیما (۱۳۷۷)، پژوهش ملی وضعیت اعتیاد در کشور از دیدگاه دانش آموزان، چاپ اول، تهران: وزارت آموزش و پرورش
۷. جزایری، علیرضا، حسن نظری ، محمد (۱۳۷۸)، بررسی نگرش دانش آموزان راهنمایی و دبیرستان شهر تهران، چاپ اول تهران : معاونت پژوهشی دانشگاه علوم بهزیستی
۸. چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، جامعه شناسی نظم، چاپ اول، تهران: نشر نی
۹. دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، سند ملی توسعه فرابخشی مبارزه با مواد مخدر و اعتیاد (۱۳۸۴)، چاپ اول، تهران: نشر سازمان ستاد مواد مخدر
۱۰. سبحانی، عبدالرسول، شجاعی، حسین (۱۳۷۹)، اعتیاد و عوامل مستعد کننده اثرات سوء بهداشتی و پیشگیری و درمان ، چاپ اول، نشر افق
۱۱. سراج زاده، حسین (۱۳۷۷) ، نگرش‌ها و رفتارهای نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن، نمایه پژوهش، تهران: شماره ۷ و ۸
۱۲. طالبان، محمد رضا (۱۳۷۷)، سنجش دینداری جوانان، نمایه پژوهش ، تهران: شماره ۷ و ۸
۱۳. صفری، فاطمه (۱۳۸۳)، اعتیاد زنان، تفاوت‌های جنسیتی در زمینه سوء مصرف مواد مخدر و درمان آن، چاپ اول، تهران: انتشارات آئینه کتاب